

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П.ДРАГОМАНОВА

УШІЙ СВІТЛАНА НЕСТОРІВНА

УДК 1:37.01(092) М.Драгоманов(043.3)

**ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН
МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА**

09.00.10 – філософія освіти

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор філософських наук, доцент
Андрущенко Тетяна Іванівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова,
завідувач кафедри етики та естетики.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Мозгова Наталія Григорівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова,
професор кафедри філософії;

кандидат філософських наук, доцент
Мудрак Вадим Іванович,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України,
доцент кафедри філософії.

Захист відбудеться «09» вересня 2010 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.16 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, за адресою: 01601, Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, за адресою: 01601, Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «09» липня 2010 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.В.Крохмаль

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження проблеми життєтворчості, світоглядно-філософських, культурологічних та педагогічних пошуків мислителів минулого обумовлена потребами розвитку сучасної філософії педагогічної думки та дії, для якої кожне історично сформоване вчення, гіпотеза чи слово є тим життєдайним джерелом, з якого беруть витоки найновіші педагогічні побудови. Справа в тім, що українська педагогіка розвивалась далеко не лінійно. Вона пройшла шлях розривів спадковості, обумовлений логікою власного становлення як в імперському середовищі, так і в лоні культур, носії яких в ті чи інші часи домінували над українським етносом, культурою і освітою. Жовтневий переворот 1917 року, здавалося б, відкрив шляхи й забезпечив умови вільного філософствування в педагогіці, культурі і вихованні. Однак відома більшовизація України повернула історію назад: як і при царизмові більшість оригінально філософуючих педагогів, особливо, якщо їх мислення розгорталось в національно визначеному річищі, були забороненими. Їх праці практично не видавались, а видані раніш – з науково-педагогічного обігу вилучались. Імена та ідеї, які (як стало відомо сьогодні) склали славу філософсько-педагогічних пошуків європейського значення, заборонялись. Сама згадка про того чи іншого національного педагога вважалась злочинною й тягла за собою неабияке збурення владних структур, гоніння та заборону щодо їх поборників та послідовників.

Одним з найбільш гнаних в царині філософсько-педагогічної та культурологічної теорії практично всього радянського періоду був знаменитий український філософ, культуролог і педагог Михайло Петрович Драгоманов. Необхідність дослідження філософсько-педагогічної спадщини М. Драгоманова обумовлена потребами її залучення до державотворчих процесів, що розгортаються в Україні з моменту проголошення незалежності. Теоретична спадщина М. Драгоманова, як і багатьох інших українських мислителів минулих часів (М. Антоновича, В. Винниченка, Г. Сковороди, І. Франка, Л. Українки, П. Юркевича, Ф. Вовка, М. Павлика, С. Подолинського, В. Липинського, Д. Чижевського та ін.) є безцінним надбанням епохи. Вона не тільки поставила, але й у значній мірі вирішила ті проблеми, над якими нині «переломлюють списи» сучасні теоретики і практики організації державотворчих процесів, зокрема, провідники таких справ, як реформування політичної системи, відродження культури, модернізація освіти, створення принципово нової, відмінної від тоталітарних режимів системи виховання молоді, просвіти та інформування населення.

Кожна епоха фіксується в історії тими іменами, які внесли в її розвиток найбільш вагомий і помітний вклад, піднесли націю і народ до рівня всесвітнього визнання. Національну культуру, свідомість, а разом з нею і реальність української нації як суб'єкта історичного процесу, створював народ під проводом таких знаменитих духівників, як Григорій Сковорода (1722-1794 рр.) і Михайло Максимович (1804-1873 рр.), Пантелеймон Куліш (1819-

1891 рр.) і Памфіл Юркевич (1826-1874 рр.), Олександр Лазаревський (1834-1902 рр.) і Володимир Антонович (1934-1908 рр.), Федір Вовк (1847-1918 рр.) і Микола Карєєв (1850-1931 рр.), Сергій Подолинський (1850-1891 рр.) і Олександр Потебня (1835-1891 рр.), Павло Чубинський (1839-1884 рр.) і Матвій Яворський (1835-1937 рр.).

Знаковою постаттю української (і європейської) культурної традиції (відповідно філософської і педагогічної думки) є Михайло Петрович Драгоманов.

Ім'я цього мислителя не згадується не тільки в філософсько-енциклопедичному словнику, виданому в Москві у 1983 р., але й в алфавітному іменному покажчику українського філософського словника 1986 р. І це не випадково. Над вченим висів «дамоклів меч» ленінської характеристики як українського «холопа» і «націоналіста». Вивчати оригінальні філософські, соціологічні, педагогічні думки М. Драгоманова за радянських часів було небезпечно. Нині теоретику віддається належне. Сьогодні маємо можливість вивчати його спадщину, полемізувати з поглядами і прогнозами М. Драгоманова щодо майбутнього суспільства в цілому, українського громадянського життя, підготовки до нього підростаючих поколінь засобами просвітництва, зокрема.

Ступінь наукового опрацювання проблеми. Не зважаючи на «особливе ставлення» офіційної влади – царської і радянської – до творчості й особистості М. Драгоманова, його роздуми, особливо щодо розвитку української національної справи, знайшли відгук у пошуках таких мислителів, як М. Славінський, М. Туган-Барановський, В. Вернадський, А. Кримський.

Оригінальний поворот політико-ідеологічної думки пов'язаний з ім'ям поета і публіциста, філософа і науковця, вченого і громадсько-політичного діяча І.Я. Франка, який загалом вважав М. Драгоманова своїм безпосереднім вчителем.

В радянські часи філософську, культурологічну та педагогічну спадщину М. Драгоманова намагались осмислити й донести до читача представники першого покоління Київської філософської школи, зокрема, В.С. Дмитриченко, Д.Ф. Острянин, В.І. Шинкарук. Пізніше до вивчення драгоманівської спадщини долучились такі відомі філософи, як В. Андрущенко, Г. Волинка, В. Дорошкевич, Ф. Кирилук, Н. Мозгова, І. Огородник, М. Русин та ін. З позицій літературознавства ідеї М. Драгоманова вивчали Л. Мацько, В. Погребенник, С. Шевчук та ін. Історичну та культурологічну спадщину М. Драгоманова освоювали В. Борисенко, М. Журба, М. Закович та інші вчені.

Разом з тим, не зважаючи на досить помітний пласт наукових публікацій, теоретична спадщина М. Драгоманова, його практичні поради щодо розвитку державності, культури, науки, освіти та виховання підростаючого покоління вивчені ще не достатньо повно. Низка положень, обґрунтованих вченим, в свій час розкривались лише фрагментарно, інші – взагалі «не помічались» науковцями, оскільки інтерпретувати їх, а тим більше пропагувати в царські і радянські часи було небезпечно. Нині ситуація змінилась. Ім'я М. Драгоманова

офіційно повернене в історію. Вченого визнано як одного з фундаторів української національної ідеї, видатного історика і філософа, культуролога і літературознавця, яким пишається Україна і весь європейський культурний світ. В науковий обіг входять твори М. Драгоманова, що довгий час не публікувались, або були опубліковані за кордоном, зокрема, в Австрії, Болгарії та Угорщині. Науковці розгортають своєрідний рух за «нове прочитання» теоретичної спадщини М. Драгоманова. В Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова проводяться «Міжнародні драгоманівські читання».

Серед актуальних проблем, що вимагають невідкладного розгляду, слід назвати такі, як передумови формування й особливості світоглядних переконань М. Драгоманова, еволюція світогляду вченого, напрями його діяльності, історичне та актуальне у його філософсько-світоглядних концептах. На особливу увагу дослідників заслуговують роздуми М. Драгоманова щодо філософії історії та культури, його розуміння людини, громади та народу, свободи, творчості, естетизм життя та діяльності. Потребують нового тлумачення педагогічні погляди М. Драгоманова, його статус в українській педагогіці і культурі загалом.

Враховуючи актуальність та не достатньо повне висвітлення цієї теми в сучасній дослідницькій літературі, її було обрано у якості предмету самостійного дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема і зміст дисертаційного дослідження є складовою частиною комплексної науково-дослідної теми «Філософські засади єдності гуманітарних, природничих і технічних завдань в освіті сучасного вчителя» (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України №732 від 27 жовтня 2006 року та рішенням Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова від 22 грудня 2006 року, протокол №5), а також складовою наукового напрямку «Дослідження гуманітарних наук» кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, затвердженого Вченою радою університету 25 грудня 2003 року (протокол № 5). Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова 29 листопада 2007 р. (протокол № 5).

Мета дослідження полягає у філософському аналізі місця, ролі та значення педагогічної спадщини М. Драгоманова в умовах модернізації сучасної вітчизняної освіти та входження України у європейський освітній простір.

Досягнення цієї мети реалізується через вирішення таких **дослідницьких завдань**:

- вивчення витоків та передумов формування філософсько-світоглядних переконань М.П. Драгоманова;
- визначення духовної основи теоретичної спадщини М.П. Драгоманова;

- дослідження специфіки соціально-філософських та соціально-політичних поглядів М.П. Драгоманова у їх значущості для його поглядів на завдання освіти;

- аналіз минушого й актуального у теоретичній спадщині М.П. Драгоманова;

- дослідження власної проблематики філософії освіти в теоретичній спадщині М.П. Драгоманова;

- вивчення значення, якого надавав М.П. Драгоманов українській культурі у освіті та вихованні особистості в Україні.

Об'єктом дослідження є феномен М.П. Драгоманова, **предметом** – становлення М.П. Драгоманова як вченого, педагога та духовного провідника, що знайшло втілення у основних теоретичних концептах, обґрунтованих ним в філософсько-педагогічній галузі.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження складає комплекс загальнофілософських, загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, що дозволило забезпечити обґрунтованість і достовірність наукових результатів. В роботі використовується діалектичний метод, завдяки якому отримано можливість побачити і представити предмет дослідження у всіх його внутрішніх і зовнішніх зв'язках і залежностях; широке застосування отримав метод системного аналізу, який забезпечив розгляд предмету в його цілісності, дозволив виявити й обґрунтувати місце та роль педагогічної спадщини М.П. Драгоманова у модернізації сучасної освіти; застосування історичного методу допомогло висвітлити передумови формування, становлення й особливості еволюції світоглядних переконань М.П. Драгоманова; аналітико-прогностичний метод, на основі якого зроблені певні висновки та узагальнення, теоретичні та практичні рекомендації, надав можливість визначити значення педагогічної спадщини М.П. Драгоманова для формування свідомості сучасної молоді.

Наукова новизна визначається новими підходами до розгляду феномена М.П. Драгоманова як визначного вченого та діяча української національної культури, аналізом його творчості, проведеного з позицій об'єктивності, системності, цілісності, історизму та практики.

В роботі сформульовані положення, які мають елементи наукової новизни й виносяться на захист:

- доведено, що філософсько-світоглядна позиція М.П. Драгоманова формувалась і визрівала у лоні української культурно-історичної та філософської традиції, через вивчення інтелектуальної спадщини людства і, разом з тим, більшою мірою через своєрідну непогодженість, супротив, протистояння західним і східним духовно-культурним впливам, офіційній ідеології тих держав, під гнітом яких перебувала Україна в різні історичні епохи;

- визначено, що стрижневою основою теоретичної спадщини М.П. Драгоманова була ідея українства – духу і буття працелюбного і вільнолюбного люду – народу самобутнього, нескореного і перспективного,

який шанує родину, оберігає землю, дбає про добробут, навчає і виховує цим цінностям все нові і нові покоління;

– доведено, що М. П. Драгоманов першим серед вітчизняних мислителів: підняв ідею народу і народності, національної культури і самобутності серед народів царської Росії і Європи; визначив шлях прогресивного розвитку українського суспільства через докорінну зміну економічного ладу, активізацію політичного та інтелектуального потенціалу нації; вважав, що український народ піде до соціалізму своїм шляхом – шляхом культурницьких реформ, просвіти, розвитку громадського самоврядування; надавав перевагу мирному шляху розвитку, а не революції; закликав боротися за конституційні свободи, реформи, парламентську державу, в якій мають реалізуватися громадянські права і свободи особистості;

– доведено, що М.П. Драгоманов увійшов в історію української і європейської інтелектуальної культури як універсальний вчений з цілком усталеними, системно викладеними, концептуальними напрацюваннями в галузі філософії, культурології, історії, етнографії, педагогіки та теорії виховання особистості.

– доведено, що М.П. Драгоманов одним з перших в українській педагогіці: а) обґрунтував ідею родинного виховання особистості, яка поєднує цілеспрямовані педагогічні дії батьків та інших родичів з повсякденним впливом сімейного побуту та школи, соціального та природного оточення; б) розглянув родинне виховання як першу природну і постійно діючу ланку національного виховання дітей засобами народної педагогіки у колі найближчих по крові і духу людей; в) визначив принципи та чинники родинного виховання: любов до дитини; трудовий характер життєдіяльності; виховання словом (роз'яснення, бесіда, розповідь, навіювання, настанови, прохання, розмова тощо); усна народна творчість (казки, билини, загадки, приказки, прислів'я та ін.); приклад старших; праця і творчість; ігри; сімейні, народні та національні традиції; народні та релігійні обряди і ритуали, свята; заохочення та покарання тощо;

– визначено, що стрижень педагогіки М.П. Драгоманова полягав у навчанні і вихованні поколінь на матеріалі української культури як окремого, а головне – унікального і неповторного утворення, що займає належне місце у скарбниці світової культури і є своєрідною матрицею освіти і виховання, невичерпним джерелом зразків і типів поведінки, патріотизму і моральної снаги особистості;

– визначено, що М.П. Драгоманов є оригінальним і самобутнім мислителем, що своїм інтелектом охоплював провідні ідеї своєї епохи і, що лише його активна, цілеспрямована, публічна незгода з офіційною русифікаторською й імперською просвітницькою політикою «викинула» вченого за межі України, майже на століття викреслила з української культури, педагогічного досвіду і думки, а повернення – сприяє відродженню і поглибленню культурологічних, патріотичних і національних засад українського державотворення і входженню країни до Європейського Союзу.

Теоретичне значення дисертаційного дослідження полягає в поглибленому осмисленні ідейної спадщини М.П. Драгоманова як мислителя, який дав поштовх інтелектуальним пошукам новому поколінню української інтелектуальної культури, зокрема, Івану Франку і Лесі Українці. Більш широку інтерпретацію в дисертації отримали ідеї М.П. Драгоманова стосовно самобутності української нації в європейському просторі, змісту та спрямованості української національної ідеї, перспектив розвитку українського народу через ненасильницькі зміни, просвіту, культурний розвиток та виховання нових поколінь українців. Особливе значення мають висновки автора щодо педагогічних поглядів М.П. Драгоманова, зокрема, щодо ролі національної ідеї у розвитку освітянської справи та просвіти населення, родинної педагогіки, національного виховання тощо.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його результати можуть слугувати суттєвим доповненням до навчальних курсів з філософії України, державотворення, соціально-політичної проблематики, культурології, педагогіки, естетики. На основі дослідження може бути розроблений спеціальний курс для студентів історичних, культурологічних, народознавчих, українознавчих та філософських спеціальностей. Головні висновки дослідження, сформульовані як узагальнення концептуальних положень М.П. Драгоманова, можуть бути покладені в основу удосконалення навчально-виховного процесу, безпосередньо родинного виховання, виховання засобами національної культури, втілення у виховну практику національної ідеї.

Апробація результатів дослідження. Основні висновки та концептуальні положення дисертаційного дослідження обговорювались на засіданні кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, на низці міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій, а саме: Міжнародній науково-практичній конференції «Духовна спадщина Лівобережної України: соціально-філософський зміст природи, суспільства, релігії та освіти» (Київ, 2007); Міжнародній науково-практичній конференції «Педагогіка вищої школи: методологія, теорії, технології» (Рівне, 2007); Других Міжнародних драгомановських читань (Київ, 2006); III Міжнародній науково-практичній конференції «Педагогіка вищої школи: методологія, теорії, технології» (Тернопіль, 2009); Всеукраїнській науково-методичній конференції «Безперервна освіта в Україні: реалії перспективи» (Івано-Франківськ, 2009).

Публікації. Основний зміст дослідження викладено у 6 публікаціях, з них 4 статті опубліковані у провідних фахових виданнях у галузі філософських наук, 2 – у матеріалах конференцій.

Структура дисертації. Відповідно до мети та завдань дослідження робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДОСЛІДЖЕННЯ

У „Вступі” обґрунтовується актуальність теми дослідження, аналізується сучасний стан її наукової розробленості, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; сформульовано мету і завдання, об'єкт та предмет дослідження; характеризуються методологічна основа, наукова новизна одержаних результатів, їх теоретичне і практичне значення; подано відомості про апробацію основних положень дисертаційного дослідження та його структуру.

Перший розділ – „Світогляд Михайла Драгоманова: саморух, константи, змінні величини” – присвячено аналізу передумов формування світоглядних переконань вченого, напрямам його діяльності та філософським концептам.

У роботі широко аналізуються світоглядно-філософські витoki життєдіяльності вченого, які починаються з виховання у сім'ї, потім у студентські роки та під час роботи у редакції журналів «Громада» й «Вольное слово». Визначено, що першочерговим завданням для освічених людей М.П. Драгоманов визнавав крайню потребу думати, говорити й писати рідною мовою, працювати на свій народ та поривати його на змагання за встановлення на власній землі «вільних державних, громадських порядків й вільної духовної освіти». Ці вболівання за Україну й рідний народ і сьогодні пропікають свідомість актуальними оцінками стану співпраці інтелігенції з народом. Розглядаючи історичний шлях українського національно-культурного відродження, умови і фактори, що сприяли чи заважали його здійсненню, М.П. Драгоманов добре розумів і переконливо доводив, що Україна в тогочасний період, у зв'язку з багаторічною русифікаторською політикою царизму, ні в економічному, ні в політичному та духовному плані, особливо з погляду національної самосвідомості народу, ще не була підготовлена до національно-державної незалежності. Тому головним завданням усіх політичних діячів на ниві українського відродження на той час він вважав культурно-просвітительську роботу серед народу, ознайомлення його з європейською культурою цивілізованих націй і одночасно боротьбу проти імперської політики царизму щодо українського та інших народів. Безпосередньою передумовою, що відкривала б Україні шлях до незалежності, він вважав конституційно-демократичне реформування Росії та перетворення її у федерацію на основі культурно-національної автономії й громадсько-регіонального самоуправління. Звідси його безкомпромісна боротьба проти імперського централізму. Проте, рішуче засуджуючи русифікаторську політику царизму, М.П. Драгоманов ніколи не виступав проти російського народу і високо шанував його культуру, підкреслюючи, зокрема, той фактор, що і європейська культура та ідеї демократизму за тих умов, як він доводив, значною мірою приходили в Україну через російську літературу та культуру.

На основі аналізу творчої спадщини М.П. Драгоманова можна виділити два основні плани його інтелектуальної рефлексії. По-перше, це постійне

доведення ним теоретичної правильності самої ідеї поступу, принципової точності еволюційного погляду на суспільний, історичний розвиток людства. По-друге, переходячи з рівня філософсько-світоглядної дискусії на ґрунт конкретної історії та аналізу політичних процесів, він використовував ідею поступу як методологічне знаряддя аналізу минулого та сучасності. При цьому намагався витворити узагальнену картину тих провідних тенденцій і закономірностей, які, згідно такої методології наукового пізнання, мали привести до певного майбутнього. За М.П. Драгомановим, поширення ідеї постійної еволюції людства, розгляд суспільних і політичних відносин з точки зору прогресу привели до революційних змін як у царині людського духу, так і в сфері суспільно-політичного життя, відносин між людьми. При цьому вчений наголошував, що нова ідея не просто заперечувала, але й заступала місце старих уявлень про людину, суспільство, державу, а нерідко видозмінювала, надавала новий сенс старим уявленням.

«Об'єктивним», потужним союзником у боротьбі за національне, соціальне та політичне визволення М.П. Драгоманов вважав сам ідеал поступу, ідею неухильної еволюції людства, націй та окремих суспільств до демократії, до справедливого суспільного ладу, до мирного співжиття вільних і рівноправних націй. Він наполягав, що в цих його намаганнях немає нічого вигаданого, штучного, що це лише узагальнення дійсного історичного досвіду людства, його давньої та нової історії.

Ідея поступу цікавила й полонила М.П. Драгоманова не тільки як інструмент, певна методологія наукового пізнання. Ті результати, які вона давала природознавству, гуманітарним наукам, очевидний прогрес суспільних відносин, прояви соціальної емансипації, зокрема селянства, розвиток нових, демократичних форм політичного співжиття розвинутих націй надихали М.П. Драгоманова на широке використання ідеї прогресу, концепції суспільної еволюції в своїй теоретичній та практичній діяльності. Завдяки вмілому використанню нових суспільно-політичних теорій, що були збудовані на такому фундаменті, можна було пропонувати нові політичні програми та вибудовувати принципи стратегії і тактики визвольного руху, що і було сенсом творчих зусиль М.П. Драгоманова.

У другому розділі – „**Філософія історії та культури М.П. Драгоманова як філософське підґрунтя його педагогічних пошуків**” – зроблено докладний аналіз соціально-політичних поглядів М.П. Драгоманова та його вплив на розвиток прогресивної літературної критики і естетичної думки на Україні. Визначено, що у своїй діяльності М.П. Драгоманов часто звертався до соціологічних проблем. Предмет соціологічної науки він вбачав у вивченні законів розвитку історії, у визначенні шляхів прогресивного розвитку людства.

М.П. Драгоманов був широко ерудованим вченим у галузі всесвітньої історії, уважно вивчав і добре знав твори мислителів стародавнього світу, середніх віків, нового часу. Він послідовно викладає погляди стародавніх істориків, істориків епохи Відродження та новітніх часів на Римську імперію і дає оцінку їх філософсько-історичним концепціям. У творах класиків античної

історичної науки молодому вченому дуже подобалось їх прагнення встановити причини суспільних явищ, сумлінний виклад історичних подій та яскраві характеристики староримських імператорів. У староримських істориків він відзначає елементи історичної критики. Але основна хиба античних істориків, на його думку, полягала в тому, що вони зовсім не брали до уваги соціально-економічних факторів, ігнорували роль народних мас в історичних подіях і зводили всю історію до діяльності імператорів і полководців. М.П. Драгоманов доводив, що народ, трудящі маси – головний творець матеріальних і духовних благ у суспільстві. Тільки та культура буде жити і розвиватись, яка живиться духом свого народу. «Цивілізація, що не спирається на загальнонародне добро, стоїть на піску», – говорив він. Сформульовано, зокрема, що право народів на самовизначення належить до так званих колективних прав, тобто його отримує певна соціальна спільність. Право народів на самовизначення – фундаментальне право у тому розумінні, що воно лежить в основі індивідуальних прав, тобто тих прав, які надаються індивіду як такому. Право народу на самовизначення М.П. Драгоманов вважав однією з головних умов розвитку суспільства, оскільки, як він переконався на власному досвіді, повноцінний і гармонійний розвиток людської особистості можливий тільки у контексті рідного народу.

М.П. Драгоманов зробив усе, щоб не тільки підняти національну самосвідомість українців, а й переконати Європу, що Україна – це земля зі своєю культурою, мовою, традиціями, історією, що український народ повинен посісти належне місце серед народів Європи. Він робив все, щоб представники панівних класів, революційно настроєна молодь, прогресивна інтелігенція ідентифікували себе зі своїм народом і щоб на всій українській етнічній території український народ, попри державні кордони, які порізали українську землю, був об'єднаний єдиною політичною волею, прагненням до власного «вирішення своїх прав на своїй землі», єдиною національною самосвідомістю.

Але вплив М.П. Драгоманова на розвиток самого інституту права народів на самовизначення не був би таким суттєвим, коли б він обмежився боротьбою за це право тільки для українського народу. Внесок М.П. Драгоманова у розвиток правової думки полягає в розробці принципу, згідно з яким кожен народ, незалежно від його державних та історичних традицій, чисельності, культурного розвитку та економічного потенціалу, має право сам вирішувати свою долю, бути господарем на своїй землі.

Одна з головних заслуг М.П. Драгоманова при розробці проблеми прав і свобод людини полягає у тому, що він теоретично довів, що права людини становлять єдиний комплекс, і пріоритетність якоїсь групи прав і свобод не тільки не сприяє розширенню прав і свобод людини загалом, але й порушує всі інші права і свободи. Так, на відміну від прихильників соціалістичного напрямку, які головними вважали соціально-економічні питання, нехтуючи або заперечуючи соціальну вартість інших прав, М.П. Драгоманов виступав за політичне, соціальне, національне визволення українського народу. Не вважаючи, що зі здобуттям власної державності вирішення всіх проблем

наступить автоматично, він, водночас, підкреслював цінність і значущість власної держави для всієї нації і для кожної окремої людини. Не знаходячи реального ґрунту, на який могла б у той час опертися ідея української державності, він виступає з широкою федералістичною програмою, реалізація якої дозволила б значною мірою усунути те безправне становище, в якому український народ перебував у обох імперіях, і з подальшим політичним розвитком та національним самоусвідомленням українського народу дала б змогу здобути власну незалежність.

Михайло Драгоманов відігравав важливу роль у формуванні політичних структур українського визвольного руху ХІХ сторіччя. Його значення як політичного теоретика та ідеолога наприкінці ХІХ ст. – безсумнівне і за масштабністю, і за глибиною впливу на тогочасне українське суспільство. Першим періодом розвитку політичних поглядів М.П. Драгоманова на завдання та форми діяльності української інтелігенції і спроб їх втілення у життя можна вважати його перебування в складі «старої» Київської Громади. Тут відбулося становлення його політичного світогляду, тут він пройшов школу суспільної та певною мірою наукової діяльності. Майже до середини 1870-х років, до розгортання конфлікту між київськими «громадівцями» та офіційною владою, у світогляді М.П. Драгоманова поєднувались дві політичні й національно-культурні ідентичності: українська та всеросійська. Боротьба цих двох складових тогочасного світогляду М.П. Драгоманова відбувалась через напружений пошук молодим ученим і громадським діячем правильних, відповідних обставинам, потенціалові українського народу та протидіючій силі Російської та Австро-Угорської імперій завдань діяльності.

Упродовж першої половини 1870-х років М.П. Драгоманов намагався ініціювати реорганізацію українського громадського руху. Судячи з його практичних зусиль, публічних виступів і приватної кореспонденції, він ставив за мету формування виразно української національно-культурної та громадсько-політичної течії (у її тісній співпраці з прогресивними силами галицько-буковинської інтелігенції) в загальних рамках всеросійського руху. У розвиток основних ідей, поставлених на першому місці «Громади», він суттєво уточнює план організації українства Галичини в роботах початку 1880-х років. Серед них на найбільшу увагу заслуговують такі праці, як «Наука з попередніх оповідань» і «Про віча» (ця брошура написана разом із М. Павликом). Тут детально аналізуються тогочасні політичні та соціально-культурні процеси, необхідність активно використовувати нові форми організації соціально-політичного життя українців. Привертає увагу, що М.П. Драгоманов послідовно ставив перед інтелігенцією завдання – відновити, відродити, а то і створити вперше цілісність українського національного життя у всій його повноті – від елементарної освіти, господарської самодіяльності та взаємодопомоги до відкритої боротьби з царатом, з політичними умовами життя українців в Австро-Угорщині. Хоча кінцева мета цієї боротьби у формулюванні М.П. Драгоманова була досить утопічною: побудова незалежної квазіанархічної політичної спільноти незалежної Української Спільноти Спілок. Сама програма

містила чимало раціональних зерен й свідчила про глибину розуміння її автором тогочасних потреб національно-організувальної роботи.

Ім'я М.П. Драгоманова нерозривно пов'язане з розвитком прогресивної літературної критики і естетичної думки на Україні. Багато його висловлювань з питань літератури і мистецтва, які відіграли в свій час позитивну роль, зберігають свою актуальність і в наші дні. Естетичні погляди М.П. Драгоманова викладені в його численних працях з фольклору, у брошурах, журнальних статтях і рецензіях, у передмовах і коментарях до збірників поетичної народної творчості. Кращі літературно-критичні праці М.П. Драгоманова пройняті ідеєю служіння трудовому народу, його соціальному і духовному розкріпаченню. Він вважав, що передова література повинна висвітлювати актуальні проблеми суспільного життя. Тільки мистецтво, що бореться за соціальні ідеали народу, може претендувати на справжню художність і життєвість. Митець не може обмежуватись лише своїм внутрішнім світом або заглиблюватись в лоно «чистого мистецтва». Критерієм сили таланту художника є те, наскільки його творчість відповідає духу свого часу, наскільки глибоко відбиває він пекучі «питання життя». «Реалізм і соціальний аналіз», за переконанням критика, – це найважливіший критерій передового мистецтва. Чим глибше сягає художник у сучасність, тим талановитіші його твори.

М.П. Драгоманов завжди прагнув зосередити увагу молодих письменників на необхідності всебічного, правдивого і глибокого відображення життя в усій його повноті й різноманітності, причому під правдивістю і глибиною відображення він розумів відтворення життя в його найбільш загальних і істотних рисах, які пояснюють те чи інше суспільне явище.

У третьому розділі – „Історичне значення педагогічної спадщини М.П. Драгоманова для модернізації сучасної освіти” – підкреслюється значення педагогічних поглядів М.П. Драгоманова і його значення для розвитку вітчизняної освіти. Продовжуючи справу своїх попередників, фундаторів ідей українського відродження – кирило-мефодіївців, М.П. Драгоманов, без перебільшення став першим, хто всебічно, на науковому рівні обґрунтував об'єктивну необхідність і шлях українського національно-культурного і соціального відродження.

З студентських років М.П. Драгоманов присвятив своє життя визволенню українського народу, духовному відродженню національної культури і української мови. Працюючи в недільних школах, М.П. Драгоманов як науковець і фольклорист аргументовано розглядає широке коло питань освіти, культури, усної народної творчості у таких працях, як «Педагогічне значення малоруської мови», «Земство і місцевий елемент в народній освіті», «Про систему народної освіти у південно-західному краї».

М.П. Драгоманов досліджував розвиток вітчизняної школи на різних етапах життя українського народу. До XVIII ст. Україна жила спільним з Європою життям. «Тільки міцний царський кордон, – писав М.П. Драгоманов, – проклав межу між українцями і європейським світом».

Спираючись на історичні факти, вчений переконував у споконвічному прагненні українців до освіти й культури, до знань. М.П. Драгоманов стверджував: більш ретельне вивчення історії культури засвідчує, що петербурзьке «вікно в Європу» мало своїх попередників у Вільні, де заснована перша руська типографія, у Львові, де закладена перша руська школа «і при тому громадська, а не урядова; в Києві, де існувала перша руська вища школа тоді ще, коли на місці Петербурга ще було моховите болото». Далі він продовжував: «Усі ці вікна затьмарились тільки унаслідок необмеженого розвитку централізації».

Ставлення М.П. Драгоманова до освіти як процесу подвійного – національного за формою й характером та загальноєвропейського, сказати б, всесвітнього за своїм змістом і науково-культурним спрямуванням – виокремлює вченого з широкого кола його земляків. Про національну освіту він зазначав, що українським письменникам слід обновилися та пристати до тих напрямів, які тепер творять силу письменницького й наукового руху в Європі та Америці. М.П. Драгоманов виступав проти політизації школи, вважаючи, що втягнення неповнолітніх дітей у політику піддає їх життя загрози. У багатьох статтях Михайло Драгоманов писав, що одним із головніших завдань сучасного українства повинна бути боротьба за національну народну освіту. Це зумовлювалося тим, що в Царській Росії народна освіта лежала у площині політичної боротьби самодержавства, що саме освіта мала піднести рівень самосвідомості народу. В центрі уваги М.П. Драгоманова знаходилося велике коло освітніх проблем: наповнення української школи європейськими гуманістичними ідеями з пріоритетом загальнолюдських цінностей над національними; українська мова як обов'язкова при початковому навчанні українських дітей.

М.П. Драгоманов дотримувався тієї точки зору, що естетичний розвиток учнів у школах України може бути успішним тільки завдяки читанню художньої літератури рідною мовою. Народна педагогіка повинна скористатися живою народною словесністю. Помітним явищем у житті України та Росії стали публічні виступи вченого в газетах «Киевский телеграф», «Санкт-Петербургские ведомости» із закликом до освіченої української та російської громадськості об'єднатися задля проведення радикальних реформ у галузі освіти. Протестуючи проти зверхнього ставлення деяких діячів до особливостей української мови і культури, він із сарказмом писав, що легковажна самовпевненість нашого освіченого суспільства є у всьому, що стосується Малоросії.

Наукові висновки М.П. Драгоманова щодо національних проблем базувалися не лише на основі тогочасних філософських напрямів, вони спиралися ще й на його професійну підготовленість як історика, фольклориста. Майже все творче не проходило повз увагу вченого, залишаючи певний слід у наукових орієнтаціях. М.П. Драгоманов ретельно вивчав сучасну літературу, вимогливо ставився до досягнень науки у власних працях. Особливо плідно йому вдалося попрацювати у етнографії та фольклористиці.

Особливості освіти в різних країнах склалися історично: під впливом церкви та держави, культури, мовного різноманіття. Передусім варто оцінити внесок європейських культурних цінностей в розвиток глобальної освітянської політики. Історія свідчить, що інтелектуальний розвиток у Європі йшов від класичної античності через Ренесанс й епоху Просвітництва до модернізму, постмодернізму, що вплинуло на формування сучасних наук.

У четвертому розділі – „Педагогічна спадщина М.П. Драгоманова у європейському освітньому просторі” підкреслюється, що розквіт соціально-політичної, правозахисної діяльності та педагогічної творчості М.П. Драгоманова припадає на роки еміграції. Перебування за кордоном, мало надзвичайно велике значення для світогляду вченого. У великих університетських центрах Гейдельберга, Берліна, Рима, Відня, Флоренції та ін. М.П. Драгоманов досліджує місцеві архіви, знайомиться з дійсністю європейських країн, вивчає становище слов'янських народів, серед них галичан у складі Австро-Угорщини і поляків у складі Німеччини. Перебування за кордоном, співпраця з пресою, проблеми із затвердженням його доцентства та перспектива, змушують М.П. Драгоманова замислитись над тим, що «можливо, пора почати вести другу лінію». Тому у 1878 р. він виступив на літературному конгресі в Парижі з доповіддю «Література українська, проскрибована урядом російським». Розповівши про багатство української літератури, М.П. Драгоманов висловив надію, що «конгрес не залишиться байдужим до наших скарг і знайде спосіб допомогти».

Поселившись у Відні, М.П. Драгоманов зрозумів, що конституція в Австро-Угорщині не дає змоги для розвитку української видавничої справи і вирішив переїхати до Женеви. Перебуваючи ще у Відні, М.П. Драгоманов розпочинає свою правозахисну діяльність. Активна публіцистична діяльність вченого зростає серед прогресивних груп як у Женеві, так і по всій Європі. У 1889 р., на запрошення болгарського уряду, М.П. Драгоманов з Женеви прибуває до Софії без права повернення за свої політичні переконання. В Софії український вчений розпочинає читати курс історії східних та північно-західних народів, а також бере участь у розробці навчальних планів Вищої школи. Він багато працює над каталогізацією й створенням дійсно наукової бібліотеки. Пізніше, після смерті М.П. Драгоманова, його дружина Людмила передала (за 10 тис. левів – дуже велика сума на той час) університетській бібліотеці бібліотеку вченого. Присутність у Софії такого відомого в Європі історика й політичного діяча викликала інтерес болгарської інтелігенції до української літератури. Завдяки М.П. Драгоманову місцевій культурній громадськості стали відомі Сковорода, Старицький, Воробкевич, Нечуй-Левицький, Костомаров, Павлик, Олена Пчілка та інші українські літератори. Очевидно, через М.П. Драгоманова в Болгарії вперше поширилася українська музична культура. За спогадами сучасників, лекції українського вченого викликали справжнє захоплення у студентів. Він завше вимагав від аудиторії самостійних висновків, вражав присутніх величезною кількістю фактів. Його виступи відзначалися стрункою логікою і доказами. М.П. Драгоманов учив

своїх студентів боротися за свободу думки, слова та інші демократичні свободи.

У Болгарії він був представником першої хвилі української політичної еміграції. Міністр освіти Болгарії І. Живков, який запросив М.П. Драгоманова на посаду ректора Софійського університету, котрий тільки-но створювався, сам мав лише середню освіту. Однак М.П. Драгоманов відмовився від такої посади, мотивуючи тим, що першим ректором першого болгарського університету має бути болгарин. М.П. Драгоманов був призначений професором історико-філологічного відділення Вищої школи і читав курс історії східних та північно-західних народів. Загальновідомо, що основи історико-філологічної школи, закладені у Київському університеті Святого Володимира його першим ректором, ученим-енциклопедистом М. Максимовичем, дали українській науці таких видатних учених, як В. Антонович, М.П. Драгоманов, М. Грушевський. Видатний український вчений М.П. Драгоманов, визнаний одним з кращих представників Київської історико-філологічної школи, своєю самовідданою працею у Софійському університеті (1889-1895 рр.) виховав плеяду учнів і послідовників, які з часом стали золотим фондом болгарської науки. Серед них – відомі болгарські вчені-історики, мовознавці, етнографи, фольклористи та вчителі. Своєю активною діяльністю у сфері фольклору та порівняльного літературознавства М.П. Драгоманов виховав перших болгарських українців у стінах Софійського університету, серед яких найбільшим авторитетом користувався І. Шишманов. Таким чином, М. Арнаудов справедливо вважає, що ім'я М.П. Драгоманова пов'язане з історією першого болгарського університету. Доцент Л. Терзійська у статті «М.П. Драгоманов – професор Софійського університету» (2003 р.) розкриває його діяльність у цьому вищому навчальному закладі від викладацької та науково-дослідної роботи – до активної участі в організації університетського навчання (навчальні програми, створення каталогу для студентської бібліотеки, участь в обговоренні проекту самої бібліотеки) та становленні першого болгарського університету. Одним словом, Михайло Петрович Драгоманов – вчений з європейським авторитетом, залишив яскравий слід в болгарській науці та суспільно-політичному житті. Він був яскравим представником українства, робив, говорячи сучасною мовою, імідж Україні за кордоном, зокрема, в Болгарії.

У „**Висновках**” узагальнюються результати дослідження, які мають науково-теоретичне і практичне значення.

Доведено, що М.П. Драгоманов є одним з найпотужніших діячів і мислителів в українській науці, педагогіці і культурній традиції ХІХ століття. Його соціальні, філософські і педагогічні пошуки не лише узагальнювали наявний педагогічний досвід, але й спрямовували його в майбутнє, охоплювали епоху, що завершувалась, суперечливе сьогодення і, одночасно, передбачали епоху, що наближалась. У цьому розумінні, педагогічні пошуки М.П. Драгоманова, як власне, і всю інтелектуальну спадщину мислителя, можна назвати епохальними.

Як педагог, теоретик і практик освітянської справи М.П. Драгоманов українському і європейському загалу майже не відомий. Між тим, його педагогічні роздуми багато в чому випереджали час, формували той фундаментальний пласт, від якого беруть витоки педагогічні вчення і роздуми більш пізніх мислителів, а сьогодні є інтелектуальним містком для входження України до Європейського Союзу.

Педагогічні погляди й ідеї М.П. Драгоманова тісно пов'язані з його ідеологічними, науковими поглядами та громадською діяльністю. Значну увагу вчений і педагог приділяв проблемам виховання підростаючого покоління. На широкому фактологічному матеріалі (звіти, анкети, опитування тощо) М.П. Драгоманов показував причини відсутності національної школи в Україні, обґрунтовував шляхи національного українського відродження, показував роль і значення в цьому просвітництва, виховання дітей та молоді. Мислитель зробив вагомий внесок в україністику, народознавчі студії. Він збагатив фольклористично-етнографічну скарбницю української культури, описав механізми її впровадження у систему освіти.

Незважаючи на суворі застереження царського уряду, саме на засадах «вільнодумства», народності, національно спрямованого навчання та виховання молоді і спробував розбудувати українську народну школу М.П. Драгоманов. Блискуче знання грецької та римської історії та літератури, вивченням яких він захоплювався ще з гімназії, підштовхувало молодого вченого і педагога до «республіканського стилю мислення»; заглиблення ж в історію власного народу, який поступово усвідомлював себе як націю – збуджувало народницькі настрої, українство як ідеологію навчання і виховання.

Фундаментальна думка мислителя розгорталась у царині утвердження народної педагогіки – українського фольклору, звичаїв, обрядів, релігійних вірувань, символів народного мистецтва, іграшок тощо. М.П. Драгоманов намагався утвердити її на противагу русифікаторській політиці, що впроваджувалась.

Другою змістовною лінією, яка виводить мислителя на гребінь педагогічних роздумів епохи й утверджує його у якості своєрідного «містка у майбутнє», є ідея родинного виховання особистості як однієї з форм виховання дітей, що поєднує цілеспрямовані педагогічні дії батьків та інших родичів з повсякденним впливом сімейного побуту та школи, соціального та природного оточення. Узагальнюючи і продовжуючи українську культурно-історичну традицію, М.П. Драгоманов розглядав родинне виховання як першу природну і постійно діючу ланку національного виховання дітей засобами народної педагогіки у колі найближчих по крові і духу людей. Вчений вбачав у ньому не лише засіб становлення особистості, але й джерело зміцнення єдності поколінь, що створюють народ і націю, об'єднуються в державу. Він підкреслював, що піклування про розвиток і виховання дитини дає батькам відчуття повноти життя, особистого щастя і власної значущості, піднімає їх над повсякденністю й наближає до ідеалу. Основними засобами родинного виховання є любов до дитини; трудовий характер життєдіяльності; слово (роз'яснення, бесіда,

розповідь, навіювання, настанови, прохання, розмова тощо); усна народна творчість (казки, билини, загадки, приказки, прислів'я та ін.); приклад старших; праця і творчість; ігри; сімейні, народні та національні традиції; народні та релігійні обряди і ритуали, свята; заохочення та покарання тощо.

Царизм вбачав у цих роздумах «вільнодумство» й загрозу цілісності держави, царю і вітчизні. «Радянська педагогіка» подібну форму виховання прямолінійно не відторгала, але й не заохочувала. Вважалося що вона «виховує людину-індивідуаліста і націоналіста», тоді як, за настановами комуністичних ідеологів, майбутня людина має бути колективістом та інтернаціоналістом. Сучасна українська педагогіка, навпроти, повертається до джерел народної мудрості, родинне (і національне) виховання в якій становлять головний стрижень підготовки дитини до життя. Саме тому, вона просто зобов'язана повернутись до М.П. Драгоманова і всіх тих, хто обстоював родинне виховання, намагався утвердити його на практиці.

Третя ідея М.П. Драгоманова полягала в навчанні і вихованні поколінь на матеріалі української культури як окремого, а головне – унікального і неповторного утворення, що займає належне місце у скарбниці світової культури. Українська культура, писав вчений, є своєрідною матрицею освіти і виховання, невичерпним джерелом зразків і типів поведінки, патріотизму і моральної снаги особистості. У цьому ж контексті простежуються й обґрунтування М.П. Драгомановим української мови як невичерпного джерела педагогічної культури, знаряддя патріотичного виховання молоді. Вчений і педагог утверджував ідеї навчання і виховання молоді на спадщині «старовини», в основному козацької доби, звідки черпались виховні ідеали. Саме з «подачі» М.П. Драгоманова і «Громадівців», пріоритетними цінностями в українській педагогіці й теорії виховання стали українська (рідна) мова; патріотизм, історизм, народність, релігійні морально-етичні постулати (духовність). Є всі підстави для висновку про те, що духовно-педагогічна спадщина М.П. Драгоманова (разом зі спадщиною всіх педагогів-україністів) стала саме тим основним духовним підґрунтям, на якому зростало концептуальне бачення відродження і розвитку національної системи освіти і виховання незалежної України. Мислитель спрогнозував розвиток вітчизняної педагогіки, вийшовши за межі наявної системи освіти, її духовного контексту і спрямованості. Він висловив сутність потреби через освіту і виховання забезпечити життєстійкість нації, яка стверджувалась в умовах бездержавності і жорсткого тиску з боку царської реакції.

У дисертаційному дослідженні визначені суперечності у поглядах М.П. Драгоманова, що були нав'язані контекстом епохи, в якій він жив, а сьогодні вони сприймаються як непослідовність «національно-ідейної педагогіки» мислителя, «хибність його виховних настанов», обумовлених баченням перспектив розвитку української державності не більш, як федеральної в структурі Російської імперії тощо. Однак те, що він залишив нащадкам, підносить його як величного Пророка власного народу, як мислителя, який «перекинув місток» через епоху, виховав наступне покоління просвітників,

знаковими постатями серед яких стали такі видатні діячі освіти і культури, збуджувачі українського народного духу, як Іван Франко і Леся Українка.

Основні положення дисертаційного дослідження викладені у таких публікаціях автора:

1. Ушій С. Михайло Драгоманов в соціально-політичному русі XIX ст. / С.Ушій // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності. Альманах. – К., 2006. – Вип. 18. – С. 275-279.
2. Ушій С. Педагогічний концепт у соціально-філософському дискурсі М. Драгоманова / С.Ушій // Вища освіта України. – 2006. – № 4. – С. 62-65.
3. Ушій С. Постать Михайла Драгоманова в інтелектуальній історії України / С.Ушій // Вища освіта України. – 2007. – № 2. – С. 110-114.
4. Ушій С. Постать Михайла Петровича Драгоманова в українській соціально-філософській думці / С.Ушій // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. – К., 2007. – Вип. 16(29). – С. 252-256.
5. Ушій С. Освіта у поглядах М.П.Драгоманова / С.Ушій // Другі міжнародні драгомановські читання, 27-28 жовтня 2006 р.: матеріали. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2006. – Вип.1. – С. 176-177.
6. Ушій С. Спадщина Михайла Драгоманова в просторі України і Європи / С.Ушій // Науковий вісник. Економічні науки. – Чернівці, 2009. – Вип.4(17). – С. 251-256.

АНОТАЦІЇ

Ушій С.Н. Філософсько-педагогічний феномен Михайла Драгоманова. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.10 – філософія освіти. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2010.

В роботі проаналізовано еволюцію світогляду М.П.Драгоманова, напрями його педагогічної і просвітницької діяльності, зміст і спрямованість його освітньо-виховних концептів, сучасну культурологічну практику і мовну політику України у дискурсі становлення Об'єднаної Європи. Доведено історичне значення внеску вченого у розвиток української інтелектуальної культури, моралі, відродження духовності нації і виховання особистості. Обґрунтовується висновок, щодо ролі національної ідеї у розвитку культури народу, освітянської справи та просвіти населення, родинної педагогіки, національного виховання та українського державотворення.

Ключові слова: українство, світогляд, педагогічний феномен, просвітницька політика, освіта, родинне виховання, українська культура, особистість, М.П. Драгоманов.

Уший С.Н. Философско-педагогический феномен Михайла Драгоманова. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата философских наук по специальности 09.00.10 – философия образования. Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2010.

Диссертация посвящена исследованию предпосылок формирования, эволюции и особенностей мировоззренческих взглядов М. Драгоманова. Особое внимание уделяется высказываниям М. Драгоманова о философии истории и культуры, его пониманию феномена человека, общества, народа, свободы, творчества, эстетизму жизни та деятельности.

В диссертации исследована философско-мировоззренческая позиция М.П. Драгоманова, которая формировалась и вызревала в лоне украинской культурно-исторической и философской традиции, путем изучения интеллектуальной культуры человечества и, вместе с тем, большей мерой через своеобразное сопротивление, противостояние западным и восточным духовно-культурным влияниям, официальной идеологии тех государств, под гнетом которых находилась Украина в разные исторические эпохи. Стержневой основой теоретического наследия М.П. Драгоманова была идея украинства – народа самобытного, непокоренного и перспективного, который уважает семью, оберегает землю, заботится о благосостоянии, учит и воспитывает этим ценностям все новые и новые поколения.

Анализ теоретического наследия ученого показал, что как социальный философ и политолог М.П. Драгоманов первым среди отечественных мыслителей в свое время поднял идею народа и народности, национальной культуры и самобытности среди народов царской России и Европы. Он определил путь прогрессивного развития украинского общества через коренное изменение экономического порядка, активизацию политического и интеллектуального потенциала наций. Украинский народ, считал он, пойдет к социализму своим путем – путем культурнических реформ, просвещения, развития общественного самоуправления. Ученый отдавал предпочтение мирному пути развития, а не революции. Он призвал бороться за конституционные свободы, реформы, парламентское государство, в котором, только и возможна реализация гражданских прав и свобод каждой личности.

Анализ философско-педагогических источников дает возможность прийти к заключению о том, что М.П. Драгоманов вошел в историю украинской и европейской интеллектуальной культуры как универсальный ученый с устойчивыми, системно изложенными, концептуальными наработками в области философии, культурологии, истории, этнографии, педагогики и теории воспитания личности. М.П. Драгоманов – оригинальный и самобытный мыслитель – философ и социолог, историк и этнограф, культуролог и педагог – и лишь его активное, целенаправленное, публичное несогласие с официальной русификаторской и имперской просветительской

политикой "выбросила" ученого за границы Украины, почти на столетие, вычеркнула из украинской культуры, педагогического опыта и мысли.

Более широкую интерпретацию в диссертации получила идея М.П. Драгоманова относительно воспитания личности в семье, которая объединяет целенаправленные педагогические действия родителей и других родственников с повседневным влиянием семейного быта и школы, социального и естественного окружения. М. Драгоманов рассматривал родственное воспитание как первое естественное и постоянно действующее звено национального воспитания детей средствами народной педагогики в кругу ближайших по крови и духу людей. Он определил принципы и факторы семейного воспитания: любовь к ребенку; любовь к труду; воспитание словом (разъяснение, беседа, рассказ, внушение, установки, просьба, разговор и т.п.); устное народное творчество (сказки, былинки, загадки, поговорки, пословица и др.); пример старших; работа и творчество; игры; семейные, народные и национальные традиции; народные и религиозные обряды и ритуалы, праздника; поощрение и наказание и т.д.

Детально проанализирована магистральная линия педагогики М. Драгоманова, состоящая из обучения и воспитания поколений на материале украинской культуры как отдельного, а главное – уникального и неповторимого образования, которое занимает надлежащее место в мировой культуре.

Ключевые слова: украинство, мировоззрение, педагогический феномен, политика просвещения, образование, семейное воспитание, украинская культура, личность, М.П. Драгоманов.

Ushiy S.N. Philosophical-pedagogical phenomenon of Mykhailo Dragomanov. – Manuscript.

The thesis to obtain the degree of the Candidate of Philosophical Sciences. Speciality 09.00.10. – Philosophy of Education. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2010.

The evolution of Mykhailo Dragomanov world-view, directions of his pedagogical and enlightening activity, the contents and directions of his educational concepts, modern cultural learning practice and language policy of Ukraine in the discourse of foundation of the United Europe is analyzed in the paper. The historical significance of scientist's contribution to the development of the Ukrainian intellectual culture, the morality, the revival of a nation's spirituality and personality's education is proved. The summary about the role of the national idea in the development of the culture of a nation, educational work and enlightenment of a population, family pedagogics, national education and the Ukrainian state-formation is substantiated.

Key-words: Ukrainianship, world-view, pedagogical phenomenon, enlightening policy, education, family education, the Ukrainian culture, personality, Mykhailo Dragomanov.